

УДК 373.5.016:6]:172.12

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-2\(197\)-73-77](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-2(197)-73-77)

Рутковська Олена

Цина Андрій

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-5446-7015>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-8353-9153>

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ САМООСВІТИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ УЧНІВ ІЗ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

A Розглядаються особливості використання ідей самоосвіти В. Сухомлинського в організації позаурочної роботи учнів із трудового навчання щодо раціональної організації та здійсненні своєї самоосвітньої діяльності. Аналізується досвід видатного педагога з формування потреби в самоосвітній діяльності на основі інтересів і захоплень школярів. Визначені шляхи самостійного вивчення окремих тем і розділів трудового навчання в позаурочний час на основі розвитку абстрактного мислення, прагнення школярів до роздумів і міркувань. Описано методику випереджувальної самостійної роботи школярів над новою темою, особливості виконання школярами індивідуальних проєктно-технологічних завдань і розгляду результатів самостійного позаурочного вивчення тем трудового навчання під час проведення лабораторно-практичних робіт, позаурочних консультацій, співбесід, письмових робіт, на яких питання плану вивчення теми розкриваються учнями шляхом відповідей на проблемні питання.
Ключові слова: самоосвіта; позаурочна робота; трудове навчання; педагогічна спадщина В. Сухомлинського

S *Rutkovska Olena, Tsyna Andriy. The use of V. Sukhomlinsky's self-education ideas in the students' extracurricular activities organization in labor training.*

The article considers the peculiarities of using V. Sukhomlinsky's self-education ideas in the students' extracurricular activities organization in labor training to prevent difficulties and shortcomings, provide students with assistance in learning rational organization and their self-educational activities implementation. The experience of an outstanding teacher is analyzed, who proved that the need for self-educational activities development in labor training in extracurricular activities occurs only based on the interests and hobbies of students. Ways to solve one of the most difficult types of students' self-education tasks are identified as follows an independent study of certain topics and sections of labor training in extracurricular activities. The main task of extracurricular independent activities, according to V. Sukhomlinsky, is the development of students' abstract thinking in the process of tasks performing. The purpose is to encourage students to think about what has not yet been studied. The tasks of independent extracurricular study by students of certain topics from the curriculum in the educational literature are formulated. It forms the desire for reflection and reasoning in students. It is determined the means of independent study by students the separate topics and sections of labor training with the help of educational literature and instructional materials of the teacher. It is proposed to develop plans for extracurricular activities for independent study of labor training according to the method of independent work with educational literature. Based on V. Sukhomlinsky's recommendation on the correct choice of literature for reading the technique of advanced independent work for pupils on a new theme is described. It gave the chance to spend labor training lessons on the same subject at the level of problem generalization. It is considered the peculiarities of students' performance of individual project-technological tasks during the independent extracurricular study of separate topics of labor training. The results of an independent extracurricular study of labor training topics are proposed to be considered during laboratory-practical work and extracurricular consultations, interviews, written works, where the questions of the study plan are revealed by students discussing problematic questions.

Key words: self-education; extracurricular work; labor training; the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky

Рутковська Олена Миколаївна, аспірантка кафедри теорії та методики технологічної освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка; учителька креслення, трудового навчання, технологій, Гадяцька спеціалізована школа I–III ступенів № 4 Гадяцької міської ради, Україна

Rutkovska Olena, graduate student of the Department of Theory and Methods of Technological Education, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University; teacher of drawing, labor training, Gadyatska specialized school of I–III degrees № 4 Gadyatska city council, Ukraine

E-mail: rutln@gmail.com

Цина Андрій Юрійович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Tsyna Andriy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Technological Education, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: ajut1959@gmail.com

Актуальність проблеми. Серед ключових компетентностей учнів основної школи здатність до самоосвіти є інтегральною, оскільки з нею пов'язане формування таких якостей особистості, як любов до праці, цілеспрямованість, відповідальність, почуття обов'язку тощо.

Виходячи з цих положень, самоосвіта школярів із трудового навчання у позаурочний час повинна бути націлена на розв'язання таких видів завдань (за ознакою навчальної мети, яку треба досягти):

- а) закріплення та поглиблення знань із трудового навчання;
- б) самостійне вивчення окремих тем і розділів навчальної програми;
- в) підготовка до уроків;
- г) розвиток пізнавальної активності та самостійності;
- д) оволодіння прийомами самостійної навчальної роботи, методами пізнання [10].

Успішне розв'язання цих завдань вимагає активізації спільної діяльності вчителів і учнів упродовж усього періоду трудового навчання в школі. Транспредметна інтеграція трудового навчання на рівні урочного й позаурочного його змісту поєднує, як зазначають S. Markova, M. Bulaeva, N. Bystrova, A. Lapshova, S. Tsyplakova [11], M. Безрідна [2], навчально-виховний процес у єдине ціле за наскрізними змістовими лініями шкільних предметів. Як показує практика, адаптація учнівської молоді до умов і системи самоосвіти у трудовому навчанні проходить нелегко, що негативно відбивається на її ставленні до подальшої технологічної освіти.

Перед усім треба вказати на найтипівіші недоліки в організації самоосвіти учнівської молоді:

- труднощі в опрацюванні першоджерел, технічної та навчальної літератури, зокрема у веденні різних видів записів: складання плану, анотації, тез, нотаток, конспекту, реферату, рецензії тощо;
- невміння робити узагальнення, підсумовувати, виділяти головну думку тощо;
- недостатній розвиток морально-вольових якостей, терпеливості, витримки, зібраності, організованості;
- невміння розподіляти свої сили і час.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Із метою запобігання та попередження виникнення зазначених вище труднощів і недоліків, необхідно надати учням допомогу щодо навчання їх раціонально організувати та здійснювати свою самоосвітню діяльність у позаурочний час.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського приділяється велике

значення формуванню й розвитку у школярів потреби в самоосвіті. Досвід видатного педагога переконливо засвідчує, що ця потреба народжується тільки на основі інтересів, захоплення: «Від захоплення гуртковою роботою до книжки, від книжки до своєї галузі наукових знань, від знань до творчої праці такий шлях виховання й самовиховання потреби в самоосвіті» вбачав В. Сухомлинський [7, с. 351]. Самостійність розглядається ним як єдність оволодіння знаннями на уроках і самостійної інтелектуальної праці вдома, над книжкою. Саме в цій єдності виражається тривалий процес становлення нахилів, здібностей, покликань. У саме ж поняття самоосвіти В. Сухомлинський вкладає комплектування особистої бібліотеки та розумову працю вдома, на самоті [там само, с. 352].

Метою статті є визначення оптимальних шляхів розв'язання одного з найскладніших видів завдань самоосвіти учнів із самостійного вивчення окремих тем і розділів трудового навчання в позаурочний час.

Викладення основного матеріалу. Зміст тем і розділів, які виносяться на самостійне вивчення учнів, визначається передусім специфікою предмету «Трудове навчання», можливістю самостійного опрацювання школярами навчального матеріалу без певної інтерпретації і належних коментарів учителя, наявністю необхідної навчальної літератури та збірників дидактичних і інструктивних матеріалів для самостійного вивчення тем у позаурочний час. Враховуючи це, на самостійне опрацювання рекомендується виносити лише окремі теми, які з достатньою повнотою висвітлені в навчальній літературі та літературі для позакласного опрацювання, з якою учні можуть ознайомитися під час виконання проектно-технологічних завдань, які частково вже вивчалися в інших шкільних предметах, а також питання, які поглиблюють вивчення програмового матеріалу і необхідні для вдосконалення трудової підготовки учнів. При відборі інформації треба також урахувувати рівень, на якому повинен бути засвоєний програмовий матеріал.

Початок самовиховання та індивідуального духовного життя дитини В. Сухомлинський вбачав у роботі з книжкою. Він зазначив, що «...є такий момент у виховному процесі, коли наставник, що весь час дбайливо вів за руку свого вихованця, вважає за можливе випустити його руку й сказати: «Іди сам, учись жити». Щоб зважитись на таке, потрібна велика педагогічна мудрість. Щоб підготувати людину духовно до самостійного життя, треба ввести її в світ книжки» [там само, с. 171]. Розглядаючи читання як джерело духовного збагачення, В. Сухомлинський не зводить його лише до вміння читати: «Дитина може читати

вільно, безпомилково, та книга це часто буває не стала для неї тією стежиною, що веде до вершини розумового, морального і естетичного розвитку. Вміти читати – означає бути чутливим до змісту, до його найтонших відтінків» [там само, с. 165].

Досвід видатного педагога засвідчує, що без самостійного читання неможливий свідомий вибір життєвого шляху [там само, с. 350].

Підвищення якості позаурочного самостійного вивчення учнями окремих тем і розділів трудового навчання з допомогою літературних джерел є неможливим без глибокого продумування вчителем і учнем системи позаурочної самостійної роботи, видів і послідовності її виконання. Основним напрямом поліпшення цієї роботи є розроблення та організація виконання різних видів позаурочних самостійних робіт із навчальною літературою відповідно до тем і розділів трудового навчання, що підлягають самостійному опрацюванню.

У залежності від використання кількості навчальних посібників при самостійному вивченні теми можна виділити два види робіт:

1) однопосібникові, коли школярі, працюючи тільки з одним посібником, або підручником, навчаються відшукувати в тексті основну і пояснювальну частини і на їх основі виконують завдання, що сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу теми;

2) комплекснопосібникові, коли учні набувають умінь зіставляти декілька навчальних посібників.

За ознакою результату письмового опрацювання навчальної літератури розрізняють такі види самостійних робіт [6, с. 117-123]:

– план-перелік основних питань і змісту книги (простий або розгорнутий);

– тези у вигляді коротких формулювань, висунутих у тексті;

– нотатки як стисле викладення у вільній формі змісту тексту;

– конспект як форма короткого, зв'язаного і послідовного письмового переказу змісту з аргументами й особистими зауваженнями;

– рецензія у вигляді загального або короткого судження про книгу або аналіз окремих її частин (розділів, підрозділів);

– анотація як коротке виділення головних питань тексту;

– реферат у вигляді письмового переказу прочитаного на підставі вивчення кількох літературних джерел за темою.

Діагностична модель включення педагогами до планів уроків засобів мотивації учнів до позаурочного вивчення сучасних технологій передбачає, за J. Silva, I. Silva, N. Bilessimo [12] самостійну роботу учнів з вивчення їх різновидів шляхом розроблення інструктивних вказівок, які прислужаться їм для самостійного опрацюванні тем. Ось чому виникає необхідність у великій підготовчий методичній роботі з боку вчителя. У змісті інструктивних матеріалів повинні використовуватися семантичні типи емотивних ін-

тенсифікаторів, які здатні викликати глибокі враження, подив, зацікавленість, активізуючи сприйняття інформації в позаурочний час [3]. Учень повинен одержати інструктивні рекомендації й усне пояснення специфіки роботи з даного розділу, теми чи модуля шкільної програми. Детальне розроблення інструктивних вказівок із вивчення тих тем, які не розглядаються на уроках трудового навчання включає конкретне вказування назв тем, детальне наведення мети їхнього опрацювання, надання переліку літератури і унаочнення, плану теми та завдань для самостійного виконання, включення питань для самоконтролю школярів. У цих рекомендаціях вказується терміни, форми та методи перевірки засвоєння знань учнів: співбесіда, перевірка зроблених записів, проведення тощо.

Корисним є розроблення планів позаурочних заходів для самостійного вивчення трудового навчання, у яких пропонуються питання тем і необхідна література з предмету до кожної теми, подаються контрольні запитання, формулюються вимоги, звертається увага на окремі моменти теми, на можливі труднощі та способи їхнього подолання. Такі розробки дають можливість учням самостійно вивчати трудове навчання в позаурочний час.

Складаючи методичну розробку, звертаємо особливу увагу на методику самостійної роботи з навчальною літературою.

При самостійній роботі з підручником можна виділити такі етапи:

1) підготовчий або організаційний із підготовки робочого місця, планування роботи;

2) самостійна робота з виконання завдань згідно з наміченим планом;

3) самоконтроль і виправлення помилок.

Ми пропонуємо учням такий порядок роботи з навчальним посібником:

1. При першому читанні матеріалу виділити головні моменти, суттєві ознаки та зробити нотатки в зошиті.

2. При повторному читанні звернути увагу на незрозумілі місця, користуючись іншими джерелами знань.

3. Матеріал прочитати ще раз, виділяючи головне.

4. Все повторити при закритій книзі, використовуючи записане. Якщо виникають труднощі, то необхідно відзначити, що не вдалося, згадати і продовжити розповідь про себе або вголос, а потім звернутись ще раз до навчального посібника.

Така методична забезпеченість сприяє розвитку самостійності учнів у позаурочний час.

Надзвичайно важливим завданням педагога В. Сухомлинський вважав правильний вибір того, що читати. На його думку людина за своє життя може прочитати не більше 2000 книжок, що обумовлює необхідність вдумливого вибору матеріалу для читання молоді. «Хай дитина прочитає небагато, та кожна книжка нехай лишить глибокий слід у її серці та її свідомості, щоб людина поверталася до неї кілька разів, відкриваючи все нові й нові духовні багатства» [7, с. 167].

Більшу частину в домашній позаурочній праці вихованців В. Сухомлинського становило самостійне читання за особистим вибором і меншу частину читання підручників [там само, с. 351]. Тому у справі керівництва позаурочною самостійною роботою школярів із трудового навчання вирішальне значення має вибір і рекомендація обов'язкової та додаткової літератури. За час вивчення трудового навчання в школі важко засвоїти велику кількість різної літератури. Виходячи з цього, повний список літератури рекомендуємо школярам заздалегідь на перших уроках, а потім виділяємо окремі її види для різних тем, які вивчаються самостійно в позаурочний час.

Багаторічний досвід В. Сухомлинського переконує, що чим більше прочитав і дізнався учень, тим з більшою повагою ставиться він до знань взагалі, до розумової праці, до вчителя, до навчання і самого себе. Те, що здобуто власними зусиллями, людині особливо дороге [там само, с. 340]. Тому з метою активізації пізнавальної самостійності та активності школярів наприкінці кожного уроку даємо тему і план наступного, ставимо декілька проблемних запитань або наближених до практики завдань, розв'язання яких полегшить розуміння наступного уроку, вказуємо літературу, у якій можна знайти відповіді.

Інформація, здобута в позаурочному самостійному вивченні тем за допомогою літературних джерел, дає відповіді на завдання, поставлені вчителем перед учнем, висуває певні питання і гіпотези їхнього розв'язання. Коли учень знайомиться з різними підходами до розв'язання проблеми, її розвитком, виникає потреба в узагальненні інформації. Така випереджувальна самостійна робота школярів над новою темою дає можливість проводити в подальшому урок на цю ж тематику на рівні проблемного узагальнення. Окрім того, відкриваються широкі можливості для забезпечення на уроці зворотного зв'язку. Без попереднього позаурочного самостійного вивчення теми неможливе, а для розкриття теми потрібно витратити більше часу. Водночас, якщо урок передував самостійній роботі, то більшість школярів названих учителем книг не читають, оскільки з основною ідеєю вони вже знайомі.

Отже, залежно від місця в освітньому процесі самостійна робота з книгою може виконувати не лише традиційну функцію закріплення та поглиблення знань, а й засвоєння інформації, яка забезпечує можливості зворотнього зв'язку під час уроку та розкриття теми на рівні проблемного узагальнення.

Щоб сприяти повноті, глибині й свідомості засвоєння змісту предмету, на перших же уроках даємо учням такі завдання із самостійного позаурочного вивчення окремих його тем навчальної програми:

- вивчити рекомендовану літературу з трудового навчання;
- за планом вивчення теми скласти відтворювальні записи опрацьованих текстів у вигляді планів, анотацій, тез, нотаток, конспектів, рефератів тощо;

- виконати практичні реконструктивно-варіативні завдання, у друкованій основі яких містяться коротке викладення теорії, графічні заготовки умов виконання завдань, неповні алгоритми та незакінчені розв'язки;

- виконати евристичні практичні завдання, спрямовані на розв'язання окремих складників проблеми;

- виконати практичні завдання творчого (дослідницького) характеру [5, с. 158].

В. Сухомлинський вбачав важливе виховне значення в тому, щоб кожен учень прагнув залишитися на одинці з книжкою, прагнув до роздумів і міркувань. Це він вважав початком самовиховання думок, почуттів, переконань, поглядів [7, с. 171].

Визначені Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [4] результати самостійного позаурочного вивчення тем трудового навчання обов'язково необхідно розглядати під час проведенні лабораторно-практичних робіт шляхом виконання практичних вправ, отже, закріплюючи опрацьований учнями матеріал. Часом можна розбирати їх на позаурочних консультаціях, якщо у більшості школярів під час його вивчення виникають труднощі. Але в будь-якому разі контролювати виконання такої позаурочної самостійної роботи обов'язково необхідно.

Велику користь у формуванні пізнавальних інтересів приносить виконання школярами індивідуальних проектно-технологічних завдань під час самостійного позаурочного вивчення окремих тем трудового навчання, які є аналогічними до раніше вивчених тем або є не дуже складними темами. Ці завдання носять як правило проблемну спрямованість і відносяться до завдань підвищеної складності, що розвивають у школярів творче мислення та інтерес до навчального предмету. На вивчення зацікавленості учнів трудовим навчання у позаурочний час спрямована анкета «Що нам цікаво?» [1].

В. Сухомлинський був впевнений, «...що здатність абстрактно мислити залежить не стільки від «вантажу» знань, який зберігається в голові, скільки від того, що продумано, осмислено» [7, с. 342]. Для розв'язання проблемних завдань школяреві необхідно опрацювати певну фахову літературу, проаналізувати точки зору різних авторів, знайти напрями їхнього вирішення. Підведення підсумків виконання завдань із позаурочного самостійного вивчення тем і оцінювання якості знань учня здійснюється під час проведення співбесід, письмових робіт, на яких питання плану вивчення теми розкриваються учнями шляхом відповіді на проблемні питання.

Головним завданням позаурочної самостійної роботи В. Сухомлинський вважав розвиток абстрактного мислення учнів у процесі виконання завдань, метою яких була не ілюстрація того, що саме зараз вивчалось з предмету, а спонукання школярів замислюватися над тим, що й досі не вивчалось. Такі завдання виконувалися за допомогою оснащення шкільних навчальних кабінетів. Завдання для учнів потребували дослідження та аналізу взаємодії пред-

метів і процесів. Тут були й книжки (посібники та довідники), з яких можна було дізнатися про те що цікавить [там само, с. 340].

Раціонально й ефективно використовувати час відведений на самостійне вивчення тем і розділів трудового навчання допомагає позаурочна самостійна робота з використанням навчального обладнання і належного методичного забезпечення шкільних навчальних майстерень [9]. Їхня матеріальна база і сучасне обладнання, на які затрачено значні кошти, повинні використовуватись із максимальною віддачею, служити не тільки проведенню різних форм організації уроків, а й стати місцем самостійної позаурочної роботи учнів над вивченням предмету. Це стосується в першу чергу трудового навчання, предметом якого є реальні об'єкти і явища (прикладні, точні, технічні та інші науки), зрозуміти і вивчити матеріал яких важко без навчального обладнання.

Під час вивчення нового матеріалу в позаурочний час учитель трудового навчання забезпечує школярів необхідною навчальною, довідниковою літературою та спеціальним навчальним обладнанням. Опрацьовуючи ту чи іншу тему в навчальній майстерні в позаурочний час, учень може скористатися не тільки інструктивною розробкою, підручником або посібником, а й додатковою літературою, різними видами наочності та обладнання.

Усі самостійні роботи в позаурочний час здійснюються за розробленою системою завдань із вивчення тем трудового навчання. Усе це в комплексі сприяє підвищенню якості знань, які школярі здобувають самостійно в позаурочний час.

Самостійній роботі з оволодіння знаннями сприяє, за Т. Терновою [8], самооформлення навчальної майстерні, її стендів, експозицій, на яких можна висвітлити низку тем, зокрема тих, які виносяться на самостійне позаурочне вивчення та є важливими в трудовому навчанні. Крім того, працюючи в навчальній майстерні, учні можуть, користуючись наявною в ній літературою, збагачувати свої знання з трудового навчання.

Висновки з даного дослідження. Аналіз ідей самоосвіти в педагогічній спадщині В. Сухомлинського і творче їхнє застосування в організації позаурочного самостійного вивчення учнями тем і розділів трудового навчання дозволяє вирішувати нині низку проблем організаційно-методичного плану щодо забезпечення неперервності та ритмічності освітнього процесу, здійсненню реальних, а неформальних внутрішньопредметних зв'язків. Це дозволяє, уникаючи дублювання, досягти різноаспектного і комплексного вивчення фактів, законів, об'єктів, процесів і явищ у змісті трудового навчання.

Перспективи подальших розвідок. Подальші конкретні науково-методичні пошуки потрібно спрямувати на те, щоб домогтися органічного поєднання та відповідності різних методів навчання, які використовуються під час проведення урочних занять та ефективних форм організації позаурочної самостійної роботи школярів.

Список використаних джерел

1. Анкета для учнів «Що нам цікаво?». URL: <https://ru.osvita.ua/school/method/psychology/1154/> (дата звернення: 12.01.2021)
2. Безридна М. Інтеграційні форм організації навчально-виховного процесу в початковій школі. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/59/5935/Form.doc> (дата звернення: 13.01.2021).
3. Васильева И. Б. Типология интенсификаторов английского и русского языка с когнитивной точки зрения. *Когнитология в системе гуманитарных наук* : зб. наук. праць. Полтава : ПП Шевченко, 2014. С. 95–100.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Постанова КМ України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <http://zakon2/rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
5. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: теоретико-экспериментальное исследование. Москва : Педагогика, 1980. 240 с.
6. Пискунов М. У. Организация учебного труда студентов. Минск : БГУ, 1982. 142 с.
7. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. Киев : Радянська школа, 1987. 544 с.
8. Тернова Т. Організація позакласної роботи з трудового навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. *Трудове навчання*. 2013. № 7. С. 7–9.
9. Трофімчук Л. О. Основні форми розвитку художньо-конструкторських здібностей учнів у позаурочний час. *Трудова підготовка в сучасній школі*. 2013. № 2. С. 18–22.
10. Трудове навчання. 5–9 класи : практич. посіб. вчителів. Харків : Ранок, 2017. 128 с.
11. Markova S., Bulaeva M., Bystrova N., Lapshova A., Tsyplakova S. Economic Grounds for Integration of the Content of Vocational Education. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2020. Volume 73. P. 759–766.
12. Silva J. B., Silva I. N., Bilessimo N. Technological structure for technology integration in the classroom, inspired by the maker culture. *Journal of Information Technology Education: Research*. 2020. Volume 19. Article number 4532. P. 167–204.

Reference

1. *Anketa dlya uchniv «Shcho nam tsikavo?» [Questionnaire for students «What are we interested in?»]*. Retrieved from <https://ru.osvita.ua/school/method/psychology/1154/> [in Ukrainian].
2. Bezridna, M. *Intehratsiyni form orhanizatsiyni navchal'no-vykhovnoho protsesu v pochatkoviy shkoli [Integration forms of organization of the educational process in primary school]*. Retrieved from <https://osvita.ua/doc/files/news/59/5935/Form.doc> [in Ukrainian].
3. Vasylyeva, Y. B. (2014). Typolohyya yntensyfikatorov anghlyyskoho y russkoho yazyka s kohnytyvnoy tochyky zrenyya [Typology of English and Russian intensifiers from a cognitive point of view]. In *Kohnitohliya v systemi humanitarnykh nauk [Cognitology in the system of humanities]*: zb. nauk. prats (pp. 95–100). Poltava: PP Shevchenko [in Russian].
4. *Derzhavnyy standart bazovoyi i povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity [State standard of basic and complete general secondary education]*. Postanova KM Ukrayiny vid 23 lystopada 2011 r. № 1392. Retrieved from <http://zakon2/rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
5. Pydkasystyy, P. Y. (1980). *Samostoiatelnaia poznatelnaia deiatelnost shkolnikov v obuchenii: teoretiko-eksperimentalnoe issledovanie [Independent cognitive activity of schoolchildren in learning: theoretical and experimental research]*. Moskva: Pedahohyka [in Russian].
6. Pyskunov, M. U. (1982). *Orhanyzatsyya uchebnoho truda studentov [Organization of student work]*. Mynsk: BHU [in Russian].
7. Sukhomlinskiy, V. A. (1987). *Serdtshe otdayu detyam. Rozhdeniye grazhdanina. Pisma k synu [I give my heart to the children. The birth of a citizen. Letters to my son]*. Kiev: Radyans'ka shkola [in Russian].
8. Ternova, T. (2013). *Orhanizatsiya pozaklasnoyi roboty z trudovoho navchannya v zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh [Organization of extracurricular work on labor training in secondary schools]*. *Trudove navchannya [Work training]*, 7, 7–9 [in Ukrainian].
9. Trofimchuk, L. O. (2013). *Osnovni formy rozvytku khudozhno-konstruktors'kykh zdibnostey uchniv u pozaurochnyy chas [The main forms of development of artistic and design abilities of students in extracurricular activities]*. *Trudova pidhotovka v sучasniy shkoli [Labor training in a modern school]*, 2, 18–22 [in Ukrainian].
10. *Trudove navchannya. 5-9 klasy [Labor training. Grades 5-9]: praktychnyy posibnyk vchyteliv*. (2017). Kharkiv: Vydavnytstvo «Ranok» [in Ukrainian].
11. Markova, S., Bulaeva, M., Bystrova, N., Lapshova, A., & Tsyplakova, S. (2020). Economic Grounds for Integration of the Content of Vocational Education. *Lecture Notes in Networks and Systems*, 73, 759–766 [in Poland].
12. Silva, J. B., Silva, I. N., & Bilessimo, N. (2020). Technological structure for technology integration in the classroom, inspired by the maker culture. *Journal of Information Technology Education: Research*, 19, 4532, 167–204 [in USA].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 05.02.2021